

УДК 37.026.9

Жозе да Коста Г. О.

ПОРТРЕТ ТВОРЧОГО УЧНЯ ОЧИМА ВЧИТЕЛЯ

А На основі результатів анкетування вчителів закладу загальної середньої освіти охарактеризована сутність поняття «творчий учень». Виокремлено мотиви, що спонукають учнів основної школи до творчості. Зосереджена увага на важливості вирішення цієї проблеми, що обумовлено посиленням уваги педагогів і громадськості до виховання креативності та нелінійного мислення у системі роботи з учнями основної школи.

Ключові слова: творчість; творчий учень; учень основної школи; заклад загальної середньої освіти

Актуальність проблеми. Зміни, що відбуваються в системі освіти і науки України, зумовили попит на обдаровану особистість, яка нестандартно мислить, творчо активна, різнобічно розвинена, тобто на новий тип інтелекції. Пріоритетом освіти у сучасній школі згідно із новим Законом України «Про освіту» (2017) є посилення творчого складника у змісті всіх освітніх галузей і принципова орієнтація учнів на розвиток творчості. Зазначене надто стосується учнів ліцеїв, процес навчання у яких орієнтований на розвиток певно визначених творчих здібностей школярів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку творчої особистості, формування її здібностей є предметом багатьох наукових досліджень і характеризується значною різновариантністю у педагогічній, психологічній літературі (В. Андреєв, Д. Богоявленська, Р. Грабовська, А. Зак, В. Кан-Калик, Н. Кичук, Н. Кузьміна, А. Лук, С. Сисоєва, В. Цапок). У сучасних науково-педагогічних джерелах достатньо уваги приділено різним аспектам творчих здібностей особистості: відмінностей розвитку здібностей (Л. Долинська, Л. Заглада, С. Максименко, О. Скрипченко та ін.); особливостей індивідуальної роботи зі здібними учнями (С. Галак, Б. Кремінський, Ю. Чуvasова).

Водночас недостатньо уваги приділено в наукових роботах специфіці критеріям вияву та розвитку творчих здібностей школярів певної вікової групи, зокрема – учнів основної школи.

Мета статті – на основі результатів анкетування вчителів проаналізувати проблеми формування творчих

здібностей учнів основної школи; виділити форми роботи для розвитку їхнього творчого потенціалу.

Викладення основного матеріалу. Творчість – це завжди привнесення у світ чогось нового. Сама людська індивідуальність унікальна і неповторна, і реалізація індивідуальності – тобто її пред'явлення іншим людям за допомогою соціально вироблених засобів – уже є творчий акт (внесення в світ нового, унікального, що раніше не існувало).

На думку Д. Ельконіна, «опора на власні якості за наявності об'єктивних умов і зразків дії формується у процесі розвитку самосвідомості саме в підлітковий період» [9]. Допомогти учням у процесі їхнього розвитку вийти на усвідомлення своєї індивідуальності, проявити цю індивідуальність у діяльності таким чином, який відповідає особливостям особистості та водночас приймається суспільством – це й означає розвиток творчого потенціалу.

Складності в роботі з учнями основної школи полягають у тому, що вчителі недостатньо усвідомлюють (іноді цього не враховують) тісний взаємозв'язок між навчанням-вихованням і творчою самореалізацією. Проте навчання не тільки сприяє самореалізації, а й залежить від неї.

Завдання сучасного закладу загальної середньої освіти полягає в тому, щоб на основі вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів краще розвивати їхні творчі можливості, стимулювати до творчої самореалізації. Тільки враховуючи результати самореалізації учнів, учитель може спланувати освітній процес, спрямо-

ваний на розвиток творчих можливостей кожного учня й учнівського колективу в цілому. Цей процес повинен бути організований, науково й методично забезпечений. У межах дослідження розвиток творчого потенціалу розглядається як реалізація людиною власної індивідуальності. Кожна людина унікальна і неповторна, вона неповторна у своєму ставленні до того, що її оточує, в тому, як сприймає себе.

Нами проведено анкетування вчителів Харківського ліцею № 89 з метою з'ясування, як вони визначають творчого учня. Серед опитаних учителів-предметників (разом 56 осіб), більшість з них надають належної уваги творчим учням і вважають, що творчі учні здатні креативно підходити до рішення будь-якого завдання (64%); подобається працювати з творчими учнями, але не вважають за необхідним розвивати творчий потенціал учнів основної школи (31%); не приділяють увагу творчим учням у межах викладання свого предмета, бо вважають, що це робота класного керівника у позакласній діяльності (5%).

На думку більшості вчителів ліцею, творчому учню притаманні такі риси, як-от: інтелектуальність – багатство ідей, нетрадиційне мислення, гнучкість розуму, міцна пам'ять, допитливість, самостійність, наполегливість у роботі, здатність ставити та вирішувати проблеми; оригінальність мислення; самостійне набуття, «відкриття» нових для себе знань; широта застосування знань у нових ситуаціях; швидке розв'язання нестандартних, нових завдань; отримання відповідей, що дуже відрізняються від звичних.

На прохання оцінити роботу творчих учнів на уроці педагогі зазначили, що творчі учні здатні виділяти істотне спільне й відволікатися від несуттєвого (абстрагуватися); формулювати правильне означення об'єкта, встановлювати родову ознаку і видову відміну; пояснювати, що свідчить про інтелектуально-логічне вміння аргументовано викладати і розкривати сутність питання, проблеми, способи її розв'язання; доводити, обґрунтовувати.

Коли вчителі оцінювали роботу творчих учнів у позакласній діяльності, вони відмітили, що такі учні здатні генерувати ідеї, висувати гіпотези, прогнозувати розв'язання творчих завдань, інтелектуально вбачати й висувати оригінальні підходи, стратегії, методи їхнього розв'язання; здатні до фантазії – це найбільш яскраве виявлення творчої уяви, створення інколи неправдоподібних, парадоксальних образів і понять; здатні бачити протиріччя і проблеми; здатні до переносу знань, умінь у нові ситуації, що характеризує продуктивність мислення.

На питання: «Які форми спонукання до навчання найефективніші для роботи з творчими учнями?» вчителі найчастіше визначали, що доцільно використовувати комплекс освітніх заходів. Ці заходи треба розпочинати зі створення відповідного освітнього середовища та розвивального середовища у сім'ї. У ліцеї треба використовувати спеціальні творчі завдання й учнівські проєк-

ти, втілення яких вимагає самореалізації, залучення всіх якостей і здібностей творчої особистості. Мотиви творчої діяльності найефективніше розкриваються в позашкільній роботі, коли учень відчуває задоволення від успішної творчої діяльності та спільної роботи з однокласниками. Формуються компетентність, старанність, терпіння, готовність прийти на допомогу, працювати в команді тощо. Так формуються довгочасні мотиви творчої самореалізації, від яких залежать результати розвитку творчого учня.

Важливо врахувати, що учень основної школи повинен мати мотивацію не лише здобувати знання, вміння, навички, але й творчо самореалізуватися. У дослідженні В. Вілюнаса [3] розглянуті психологічні механізми, що забезпечують розвиток мотивації людини, впливи, які змінюють мотиваційні відносини людини, емоційні процеси, які лежать в основі таких змін, умови, від яких залежить їх закріплення. За даними нашого дослідження, 49% (25 осіб) учителів ліцею ставляться до фактів байдужості, незацікавленості, навіть лінощів учнів як до об'єктивної реальності й, прикро, що обмежуються лише констатацією цих фактів у своїх педагогічних характеристиках («уся молодь тепер така», «не цікавиться», «байдуже ставиться»).

Формування мотивів – це створення умов для появи внутрішніх спонукань до саморозвитку, усвідомлення їх особистістю і подальший розвиток учнем своєї мотиваційної сфери. Саме тому для творчої особистості учня специфічні переваги має проєктна діяльність, у процесі якої учні можуть поглиблено вивчати предмет, мати великий простір для висунення оригінальних ідей, гіпотез, індивідуального підходу при розв'язанні задач і проблем [7, с. 165–166].

Учителі зазначили проблемно-пошуковий підхід, що передбачає створення особливого простору навчальної діяльності, в якому учень здійснює суб'єктивне відкриття закону, явища, закономірності, засвоює спосіб пізнання, механізм здобуття нових знань (навчання через відкриття). Методи і засоби, які педагоги при цьому використовують, забезпечують можливості творчої участі ліцеїстів у процесі оволодіння новими знаннями, формування пізнавальних інтересів і творчого нелінійного мислення. Створення проблемних ситуацій, постановка питань у процесі навчання та виховання стимулюють розумову діяльність ліцеїста, спонукають його до пошуку істини, свого особистого бачення проблеми, пошуку шляхів її вирішення. Працюючи над проблемою, ліцеїсти вчать розуміти один одного, надавати допомогу у вирішенні проблемних питань, інколи приходять до з'ясування єдино правильної відповіді, єдиної істини не завжди можна досягти одразу, що для досягнення поставленої мети треба розмірковувати, аналізувати, висловлювати свої судження, шукати оригінальні шляхи виходу зі складних ситуацій, беручи на себе відповідальність за їхнє вирішення. Такий підхід допомагає розвивати творчі

здібності, готує учня до самореалізації в конкретних соціально-історичних умовах. Проблемно-пошукові ситуації стимулюють також учителя виступати не в ролі фігури, що промовляє істину в останній інстанції, а є співавтором, який спонукає учнів до спільного пошуку істини. Підготовка ліцеїстів до інтелектуальних змагань (предметних олімпіад, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук, турнірів юних біологів, фізиків, хіміків, математиків тощо) викликає потребу узагальнити та аналізувати матеріал навчального процесу, формулювати власні гіпотези, і хоча реальність існування деяких із них наука і відхиляє, але цікавий саме підхід учнів основної школи до пояснення певних явищ.

При застосуванні проблемно-пошукового підходу в учнів основної школи:

- формуються позитивні мотиви до діяльності у проблемній ситуації, вирішенні складних завдань;
- відбуваються позитивні зміни в емоційно-вольовій сфері, за рахунок переживання ситуації успіху;
- формується ставлення до нових знань, як до особистісної цінності, яка знадобиться в житті;
- відбувається оволодіння узагальненим способом розв'язання проблемних ситуацій: аналіз фактів, висунення гіпотез, перевірка їх правильності, отримання результату діяльності.

Учителі ліцею також використовують ситуативне моделювання – створення особливого простору навчальної діяльності, в якому учень готується до вирішення життєво важливих проблем і реальних складнощів, переживаючи ці ситуації і способи їхнього розв'язання. Цей підхід передбачає формування моделі реальної ситуації, групову, командну взаємодію, створення позитивного емоційного клімату, позитивної мотивації.

Серед багатьох інноваційних систем навчання і виховання, які пропонує нам на нинішньому етапі педагогічна наука наші вчителі досить значне місце надали проектному навчанню – організація навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування і виконання практичних завдань у рамках проектів. Вихідним у позиції вчителя у навчанні та вихованні за проектною системою має бути відмова від визнаного права обумовлювати мислення дітей (В. Кілпатрін), кожен педагогічний крок, зроблений учителем, має бути обережним, таким, що плекає творчість і самостійність учня.

На питання: «Яким, на Вашу думку, повинен бути учень, який бере участь у проекті?» ми тримали наступні відповіді:

- 22% учителів відмічають рефлексивні навички: осмислення задачі, для вирішення якої недостатньо знань; уміння відповідати на запитання: чого треба навчитися для вирішення поставленого завдання;
- 52% учителів відзначають пошуково-дослідницькі навички: вміння самостійно генерувати ідеї, тобто ви-

находити спосіб дії, залучаючи знання з різних галузей знань; самостійний пошук інформації, якої не вистачає в інформаційному полі; формулювання запитання до експерта (вчителя, консультанта, фахівця) з метою отримати інформацію, якої бракує; вміння знаходити декілька варіантів вирішення проблеми; висунення власної гіпотези; встановлення причинно-наслідкових зв'язків;

– 25% учителів надають переваги комунікативним навичкам: уміння ініціювати в процесі навчання взаємодію з дорослими – вступати в діалог з метою отримання інформації чи рекомендації щодо засобів дії; ведення дискусії: доступне формулювання власної думки, аргументоване її доведення; відстоювання своєї точки зору; вміння домовлятися і знаходити компроміс, обирати в доброзичливій атмосфері найбільш оригінальне, раціональне, правильне рішення; інтерв'ювання, усне опитування тощо; керування голосом: чітка, з доречною гучністю голосу, в залежності від ситуації, мова;

– 22% учителів відмітили презентаційні навички: навички монологічного мовлення; психічна витримка під час публічного виступу; артистичні вміння; використання різних засобів наочності під час виступу; вміння відповідати на незаплановані й несподівані запитання;

– 42% учителів відмітили вміння і навички співпраці: колективне планування роботи групи; взаємодія з будь-яким партнером.

Отже, проведена нами дослідницька робота дозволила з'ясувати, що важливо створювати в ліцеї ситуації для успішної творчої самореалізації, враховуючи, що учень найефективніше реалізує свої здібності в процесі дослідницької та проектної діяльності. Останнім часом виникли спеціальні методи організації роботи з творчими учнями, які поєднують у собі гру, дискусії, дослідницьку діяльність тощо, від яких залежить самостійність, розвиток уяви, креативного мислення.

Не так часто зустрічаємо людей, які привертають увагу активною творчою, науковою, технічною уявою, оригінальними й несподіваними міркуваннями. Прикро, що в ліцеї розвитку уяви, інтуїції, здібностей до розроблення нових ідей приділяють недостатньо уваги. Як показали дослідження, в основному звертають увагу на логічні методи розв'язування завдань і вирішення творчих завдань (розвивають логічні правила аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації, індукції, дедукції тощо).

Результати дослідження. Проведено анкетування вчителів із проблеми розвитку творчого потенціалу учнів основної школи. Доведено, що результативність розвитку творчих здібностей учнів основної школи залежить від цілеспрямованої діяльності вчителя та виокремлені характерні ознаки наявності творчих здібностей в учнів ліцеїв: пізнавальний, творчий інтерес; емоційність; високий рівень розвитку уяви, пам'яті, уваги, мислення. Формування творчої особистості учня основної школи в

освітньому процесі треба розглядати як процес творення умов з метою полегшення, сприяння, стимулювання, активізації розвитку його творчих можливостей.

Висновки. Таким чином, охарактеризована сутність поняття «творчий учень» як особистості, здатної не тільки гарно навчатися, але й знаходити нестандартні, креативні підходи до вирішення завдань, глибоко й тонко мислити та почувати. Виокремлені мотиви, що заохочують учнів основної школи до творчості та створюють умови для появи внутрішніх спонукань до саморозвитку. Зосереджена увага на формах спонукання творчих учнів до навчання, що допомагає учню основної школи піднятися на найбільшій висоті творчої діяльності.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому дослідженні доцільно було виокремити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування творчих здібностей учнів основної школи.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 248 с.
2. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. Москва: Просвещение, 1968. 464 с.
3. Вілюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. Москва: Изд-во МГУ, 1990. 288 с.
4. Корінна Л. В. Формування творчої особистості в системі роботи лицею з обдарованою молоддю. Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22–23 травня 2014 р.) / за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 249–263.
5. Моргун В. Развитие интеллектуально-эвристических способностей учащегося. Психологическая поддержка творчества учащегося. Упоряд. О. Главник, В. Зоц. Київ: Ред. заг. пед. газет, 2003. С. 4–9.
6. Рибалка В. В. Психология развития творческой личности: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1996. 236 с.
7. Сисоева С. С. Основы педагогической творчества: пособие. Київ: Міленіум, 2006. 346 с.
8. Фромм Э. Бегство от свободы; пер. с англ. Г. Ф. Швейника. Москва: Прогресс, 1990. 269 с.
9. Эльконин Д. Б. Проблемы возрастной и педагогической психологии. Москва: Межд. пед. академия, 1995. 224 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 27.01.2018

Жозе да Коста А. А. Портрет творческого ученика глазами учителя.

Ⓐ На основе результатов анкетирования учителей заведения общего среднего образования охарактеризована сущность понятия «творческий ученик». Выделены мотивы, побуждающие учащихся основной школы к творчеству. Сосредоточено внимание на важности решения этой проблемы, что обусловлено усилением внимания педагогов и общественности к воспитанию креативности и нелинейного мышления в системе работы с учащимися основной школы.

Ключевые слова: творчество; творческий ученик; ученик основной школы; заведение общего среднего образования

Jose da Costa G. O. Portrait of a creative student through the teacher's point of view.

Ⓢ This paper defines the essence of the concept of «creative student» based on the results of teachers questioning of the institution of general secondary education, identifies motives, those encourage students of the secondary school to creativity.

Attention is focused on the importance to solve this problem, because of increasing attention of teachers and the public to the training creativity and nonlinear thinking of the secondary school students.

Key words: creativity; creative student; the institution of general secondary education